

بررسی نقش علما در انقلاب مشروطه در یک کتاب

کتاب «انقلاب مشروطه؛ از تولد تا مرگ» که اثر پژوهشی و تدوینی پخته‌تر و کامل‌تر با همین نام از یادکست‌های برخطاط «رادیو مناهج» است می‌کوشد با ارائه روایتی مستند و یکدست، نقش کلیدی دین و علما را در این برهه سرنوشت‌ساز بازخوانی کرده و تصویری دقیق از تقابل جریان‌های اصیل با نفوذ بیگانگان ارائه دهد. این اثر به‌عنوان

اصلی این روایت، تبیین مجاهدت‌ها و بصیرت شیخ فضل‌الله نوری در طرح مفهوم «مشروطه مشروعه» و لزوم نظارت فقها بر قوانین است. کتاب با تکیه بر اسناد تاریخی، چگونگی انحراف این نهضت اصیل در سفارت انگلیس و جریان‌های غربگرا دنبال کرده و اعدام شیخ فضل‌الله را نقطه مرگ مشروطه و آغاز «استبداد کبیر» معرفی می‌کند.

مشروطه در کوچه‌پس‌کوچه‌های پایتخت

حمیدرضا حسینی: در جریان جنبش مشروطه بازار تهران در تقاطع سه ضلع مذهب، اقتصاد و سیاست قرار گرفت

گاهی مکان‌ها فراتر از نقش

معمولی که دارند، تعریف می‌شوند و هویت می‌یابند.

در تهران بعد از انقلاب اسلامی، میدان انقلاب و

آزادی به‌عنوان کانون

حضور و تجمع مردم شناخته

می‌شد اما این پرسش مطرح

می‌شود که در جنبش مشروطیت کدام مکان‌ها محل

حضور مردم بود و این مکان‌ها چه ویژگی‌هایی

داشتند. در واقع، جنبش مشروطه ایران فراتر از یک

تحول سیاسی صرف، جغرافیایی پویا و زنده در بافتار

شهری تهران عصر قاجار داشت. توزیع حوادث این

جنبش نشان می‌دهد که مکان رویدادهای

مشروطه تا زمان تشکیل اولین مجلس شورای ملی در

میدان بهارستان، از الگوی فضایی خاصی پیروی

می‌کردند؛ الگویی که به‌طور کامل با آرایش نیروهای

سیاسی و اجتماعی مشارکت‌کننده انطباق داشت.

برای بررسی دقیق‌تر این جغرافیای تاریخی و بازخوانی

نقش محله‌های شش‌گانه تهران قدیم در مشروطه،

به‌سراغ حمیدرضا حسینی، پژوهشگر تاریخ معاصر و

نویسنده کتاب «تهران تب‌آلود» رفته‌ایم تا در این

گفت‌وگو، زوایای پنهان این پیوند میان فضا و

سیاست را آشکار کنیم.

۱ شمادر کتاب «تهران تب‌آلود»، الگوی فضایی خاصی را برای رویدادهای مشروطه در تهران ترسیم کرده‌اید. بافت شهری تهران در آن دوران چطور بود و کدام گروه اجتماعی کانون این تحولات را شکل می‌داد؟

در آن دوره، تهران از شش کلان‌محله تاریخی تشکیل می‌شد: «ارگ»، «بازار»، «چال میدان»، «سنگلج»، «عودلاجان» و «دولت» که در این میان، محله دولت جدیدترین آنها به‌شمار می‌رفت. جنبش مشروطه در تهران به‌طور عمده با ائتلاف و مشارکت سه گروه اصلی پا گرفت: بازاریان، روحانیان و روشنفکران. در گروه بازاریان، طیف وسیعی از تاجران، بنکداران، کسبه و اصناف حضور فعال داشتند. در کنار آنها، روحانیان قرار داشتند که حضورشان در سه دسته متمایز قابل تشخیص بود: مجتهدان که رهبری جنبش را به‌عهده داشتند؛ واعظان که افکار رهبران را تبلیغ و توده مردم را تهییج می‌کردند؛ و طلاب که دانش‌آموختگان علوم دینی در دستگاه روحانیت بودند و در همه صحنه‌ها حضوری چشمگیر داشتند. گروه سوم روشنفکران بودند که مشارکت‌شان بیش از آن‌که از نظر عددی حائز اهمیت باشد، تأثیرگذاری کیفی بسیار بالایی داشت. ائتلاف این سه گروه باعث شد که کانون حوادث در مراکز و مکان‌های مرتبط با آنها شکل بگیرد. به‌همین دلیل، علاوه بر بازار، شمار زیادی از مدارس، مساجد، بقاع متبرکه و خانه‌های این اشخاص درگیر جنبش شد. البته موقعیت محله‌ها و نسبت آنها با رخدادها یکسان نبود؛ برخی در کوران حوادث بودند و برخی ارتباط چندانی با وقایع نداشتند.

۲ بازار تهران همواره به‌عنوان قلب پنبده مشروطه شناخته شد؛ علت این حجم از اثرگذاری میدانی محله بازار در تحولات سیاسی

آن دوره چه بود؟

بله، بیشترین رخدادها در محله بازار و پیرامون آن اتفاق افتاد و علت اصلی آن، جایگاه خاص بازار در نظام

شهرسازی تاریخی ایران بود. بازار تهران در تقاطع سه

ضلع مذهب، اقتصاد و سیاست قرار گرفته بود و نقش آفرینی سیاسی آن با وزن اقتصادی‌اش برابر بود. جالب است بدانید که بخشی از هیات حاکمه (شامل شاه، شاهزادگان، درباریان و دیوانیان) مالک بسیاری از سراها و دکان‌های بازار بودند و از سوی دیگر، تجار و پیشه‌وران نیز بازار را مسقط‌الراس و خانه خود می‌دانستند. علاوه بر این دو گروه، روحانیت نیز از طریق اداره نهاده‌ها و اماکن مذهبی پررشار و موقوفات متعدد، حضور بسیار پررنگی در بازار داشت. این درهم‌تنیدگی باعث شد

بازار تهران یک پای ثابت همه جنبش‌های اعتراضی باشد. وقایع مهمی همچون تخریب گورستان چال و گرم‌آبی در مسجد خازن‌الملک، تجمع در مسجد سلطانی (شاه)، تحصن در مسجد جامع و در نهایت کشتار خونین مردم در بازار مسجد جامع، همگی در جغرافیای محله بازار رخ دادند.

۳ محله ارگ به‌عنوان کانون قدرت حکومتی قاجار، چه نقشی در این شطرنج سیاسی و جغرافیایی ایفاکرد؟

محله ارگ، محله حاکم‌نشین و جایگاه دربار و دیوان قاجار بود. در جریان جنبش مشروطیت، سطح درگیری‌ها هرگز به پایه‌ای نرسید که معترضان به‌سمت ارگ سلطنتی حرکت کنند و به آنجا تعرض کنند. با این حال، ارگ کانون تصمیم‌گیری‌ها و البته تدارکات نظامی حکومت بود. درباریان نخست‌های خود را در ارگ برگزار می‌کردند و تدارک‌های نظامی

خشت اول مطالعه تاریخ مشروطه، چارچوبی ذهنی و منسجم برای درک ریشه‌های تحولات سیاسی معاصر فراهم می‌آورد.

نویسنده در این کتاب، سیر حوادث را نه از امضای فرمان مشروطه بلکه از آن ۱۶ سال پیش از آن و از ماجرای نهضت تنباکو آغاز می‌کند تا ریشه‌های ایستادگی مردم علیه استبداد و استعمار را به‌خوبی تبیین کند. محور

برای سرکوب معترضان در این محله انجام می‌شد. حتی در یک مورد تاریخی، از کاخ شمس‌العماره برای استقرار فتنگیچان دولتی و نشانه‌روی به‌سمت متحصنان در مسجد جامع عتیق استفاده شد.

البته اگر اوج‌گیری جنبش در فصل تابستان اتفاق نمی‌افتاد، رخدادهای کلیدی نظیر جلسه‌های سرنوشت‌ساز علما با شاه و صدور فرمان مشروطه باید در ارگ رخ می‌داد اما به‌دلیل گرمای تابستان، مظفرالدین‌شاه در کاخ صاحبقرانیه شمیران به‌سر می‌برد و این وقایع در آنجا ثبت شد. باین حال، پس از این مرحله شش ارگ پررنگ‌تر شد؛ چراکه «مدرسه نظام» در محله ارگ، میزبان تدوین‌کنندگان نظامنامه انتخابات مجلس شورای ملی، برگزاری انتخابات و تشکیل نخستین

جلسات مجلس شد و آیین گشایش مجلس شورای ملی نیز در کاخ گلستان که در همین محله قرار داشت، برگزار گردید.

۴ اشاره کردید که «محله دولت» جدیدترین محله تهران بود. این محله نوساز و فرنگی‌ماب چگونه پایش به ماجراهای مشروطه باز شد؟

محله دولت‌کل‌نوار شمالی تهران را در بر می‌گرفت و حاصل گسترش شهر در دوره ناصری بود. با شکل‌گیری این محله، اشراف و سفارتخانه‌های خارجی به آنجا

کوچ کردند و وزن سیاسی محله را بالا بردند. در خال جنبش، بسیاری از چهره‌های تأثیرگذار (موافق و مخالف مشروطه) در این محله ساکن بودند و خانه‌های شان محل جلسات فوق‌العاده مهمی بود؛ افرادی نظیر میرزا علی‌اصغرخان امین‌السلطان، مرتضی‌قلی‌خان صنیع‌الدوله، عبدالمجید میرزا عین‌الدوله، میرزا نصرالله مشیرالدوله، میرزا احمدخان علاءالدوله، آقا محمدحسین امین‌الضرب و معین‌التجار بوشهری. البته نکته جالب این است که روحانیان بزرگ و سرشناس به‌طور عمده در محله‌های قدیمی شهر سکونت داشتند و در محله دولت خانه نمی‌گرفتند؛ شاید به این دلیل که حال‌وهوای متجدد محله دولت با روحیات آنان سازگار نبود و از مراکز مهم دینی فاصله داشت. نقش آفرینی محله دولت زمانی به اوج رسید که هزاران نفر از مشروطه‌خواهان در سفارت انگلیس بست نشنستند و به مدت یک ماه، نبض جنبش را در این محله به تیش درآوردند. افزون بر این، مجلس شورای ملی نیز پس از جلسات اولیه در مدرسه نظام، به «عمارت سپهسالار» در محله دولت منتقل شد و این انتقال، این بخش از محله دولت را تا به‌امروز به میزبان سرنوشت‌سازترین رویدادهای تاریخ معاصر ایران تبدیل کرد.

۵ برسیم به محله «سنگلج» در مرکز تهران؛ محله‌ای که خانه رهبران مذهبی مشروطه بود؛ جغرافیای سنگلج چطور بر جنبش تأثیر گذاشت؟

سنگلج محل سکونت چهره‌های بسیار برجسته

روحانیت پایتخت بود. شیخ هادی نجم‌آبادی در بخش تابع این محله مسکن داشت. شیخ فضل‌الله نوری نیز علاوه بر خانه، محضر شرعی‌اش نیز در سنگلج مستقر بود. از همه مهم‌تر، سیدمحمد طباطبایی، از دو پیشوای بزرگ مشروطه، در سنگلج اقامت داشت و خانه‌اش یکی از کانون‌های اصلی و فرماندهی جنبش در تهران به‌شمار می‌رفت. همچنین باید به خانه امیربهادر (وزیر دربار مظفرالدین‌شاه) اشاره کرد که در تابع محله سنگلج واقع شده بود و شاهد رویدادهای مهمی بود. البته در خصوص سنگلج باید به یک حسرت تاریخی اشاره کنم؛ خانه سیدمحمد طباطبایی- با این‌که خوش اقبال بود که جزئیات وقایع آن توسط ناظم‌الاسلام کرمانی در تاریخ ثبت شد- متأسفانه در گذر زمان تخریب شد و از میان رفت. در مقابل، خانه‌های تاریخی دیگری از آن دوران باقی ماندند که متأسفانه فردی مثل ناظم‌الاسلام را نداشتند تا جزئیات رویدادهای رخ داده در آنها را ثبت و ضبط کند.

۶ دو محله «چال میدان» و «عودلاجان» چه سهمی در این نقشه‌راه جغرافیایی داشتند؟ به‌نظر می‌رسد چال میدان به‌دلیل بافت طبقاتی ضعیف‌تر، سناریوی متفاوتی داشته است.

دقیقا همین‌طور است. محله چال میدان از نظر کالبدی و شرایط اجتماعی در مرتبه‌ای به‌دفعات پایین‌تر از سایر محلات شهر قرار داشت. حضور چال میدان در جنبش مشروطه، ناشی از مجاورت با مکان‌های مهم و رخدادهای ناگهانی بود. مرز میان محله عودلاجان و چال میدان، میزبان یکی از مهم‌ترین کانون‌های جنبش، یعنی خانه آقا سیدعبدالله بهبهانی و مسجد سربولک بود؛ بنابراین گذر سربولک در چال میدان به‌طور مستقیم تحت تأثیر این دو کانون قرار داشت. ازسوی دیگر، یک‌حادثه ناگهانی یعنی دستگیری یکی از واعظ سرشناس مخالف حکومت و عبور دادن او از چال میدان، جرقه درگیری باطلاب مدرسه صنیعیه در شمال این محله را زد که منجر به شهادت سیدعبدالحمید و متعاقب آن تظاهرات عظیم مردمی شد. درخصوص محله عودلاجان نیز باید بگویم که این محله دارای دو مدرسه دینی بسیار معتبر بود که یکی از آنها، یعنی مدرسه فخریه (خان مروی)، به یکی از مراکز اصلی تجمع مشروطه‌خواهان و مکان رویدادهای کلیدی جنبش تبدیل شد.

۷ به‌عنوان جمع‌بندی، آیا می‌توان گفت که رفتار فضایی و مکانی جنبش، بازتابی از ساختار قدرت و بافت شهری تهران بود؟

بله، کاملاً. اگر بخواهیم یک جمع‌بندی نهایی داشته باشیم، نقش آفرینی دو محله «ارگ» و «بازار» در جنبش مشروطه، به‌طور مستقیم برخاسته از ماهیت ساختاری، کارکردی و هویتی این دو محله در نظام شهرسازی تاریخی ایران بود؛ یکی کانون قدرت سیاسی بود و دیگری کانون قدرت اقتصادی- مذهبی اما نقش آفرینی سایر محله‌ها (نظیر سنگلج، دولت، عودلاجان و چال میدان) بیشتر به‌واسطه محل سکونت چهره‌های کلیدی جنبش یا به‌دلیل رخ دادن حوادث ناگهانی و غیرقابل پیش‌بینی در اتمسفر آنها شکل گرفت.

ارسال ۳۳۱۰ اثر به سومین جشنواره عکس «تهران»

با پایان مهلت ثبت نام و ارسال آثار به سومین جشنواره عکس تهران، ۳۳۱۰ اثر از عکاسان سراسر کشور برای حضور در این رویداد به دبیرخانه رسید. به گزارش جام‌جم، سومین جشنواره عکس تهران همزمان با چهل‌وسومین جشنواره بین‌المللی فیلم کوتاه تهران برگزار می‌شود. براساس آمار نهایی، از مجموع ۳۳۱۰ اثر ثبت‌شده، ۱۹۸۷ اثر در بخش تک‌عکس و ۱۳۲۳عکس در قالب ۲۲۶ مجموعه عکس به دبیرخانه این جشنواره ارسال شده است. سومین جشنواره عکس تهران با هدف حمایت از عکاسان، ایجاد زمینه تعامل و تبادل تجربه میان فعالان این حوزه و فراهم کردن امکان عرضه و فروش آثار، در دو گرایش «مستند اجتماعی» و «هنرهای زیبا (فان‌آرت)» برگزار می‌شود.

فرهنگ

پنجشنبه ۱۵ مرداد ۱۴۰۵ | شماره ۷۳۸۶

حجت‌الاسلام دکتر علی جدیدبناب | استاد حوزه و دانشگاه

اربعمین، جلوه‌ای از تمدن

نوبین اسلامی در اندیشه قائد شهید

پیاده‌روی اربعین حسینی در دهه‌های اخیر به یکی از بزرگ‌ترین گردهمایی‌های دینی جهان تبدیل شده است. این رویداد علاوه بر جایگاه معنوی، از منظر فرهنگی، اجتماعی و تمدنی نیز دارای اهمیت ویژه‌ای است. در اندیشه قائد شهید، اربعین صرفاً یک آیین عبادی نیست، بلکه جلوه‌ای از حیات امت اسلامی، وحدت مسلمانان، فرهنگ ایثار و بستری برای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی به‌شمار می‌رود. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی، تلاش می‌کند جایگاه اربعین را در منظومه فکری ایشان بررسی کرده و نقش آن را در تحقق جامعه اسلامی و تقویت سرمایه اجتماعی تبیین کند. مقدمه واقعه عاشورا و نهضت امام حسین (ع) از ماندگارترین رخدادهای تاریخ اسلام است که مفاهیمی همچون عدالت، آزادی، عزت و مسئولیت‌پذیری را در فرهنگ اسلامی نهادینه کرده است. اربعین، به‌عنوان استمرار پیام عاشورا، در طول تاریخ جایگاه ویژه‌ای در میان مسلمانان داشته و در عصر حاضر با حضور میلیونی زائران، ابعاد جهانی یافته است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود بارها از اربعین به‌عنوان پدیده‌ای عظیم و بی‌نظیر یاد کرده‌اند که ظرفیت‌های فرهنگی، اجتماعی و تمدنی فراوانی دارد. از منظر ایشان، این حرکت عظیم مردمی، نمادی از اقتدار رژیم امت اسلامی و زمینه‌ساز تحقق تمدن نوین اسلامی است.

تمدن نوین اسلامی یکی از مفاهیم محوری در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است. مقصود از این مفهوم، شکل‌گیری جامعه‌ای است که در آن ارزش‌های اسلامی نه تنها در عرصه فردی، بلکه در ساختارهای فرهنگی، علمی، اجتماعی و سیاسی متجلی شوند. در این نگاه، تمدن اسلامی صرفاً یادآور گذشته پرافتخار مسلمانان نیست، بلکه پروژه‌ای آینده‌نگر برای پیشرفت مادی و تعالی معنوی جوامع اسلامی است. در این چارچوب، حرکت‌های مردمی و مبتنی بر ایمان، نقش اساسی در شکل‌گیری تمدن دارند. اربعین یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های چنین حرکت‌هایی است؛ زیرا میلیون‌ها انسان با انگیزه‌ای مشترک، بدون اجبار و برپایه ایمان و محبت اهل بیت (ع)، در یک حرکت عظیم انسانی مشارکت می‌کنند.

اربعین، نماد وحدت امت اسلامی

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های اربعین، حضور مسلمانان و حتی پیروان دیگر ادیان و ملیت‌های گوناگون در کنار یکدیگر است. این حضور گسترده، جلوه‌ای از وحدت و همبستگی امت اسلامی را به نمایش می‌گذارد. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، یکی از اهداف مهم اربعین، تقویت پیوند میان ملت‌های مسلمان و کاهش فاصله‌های قومی، زبانی و فرهنگی است. ایشان بارها تأکید کرده‌اند که دشمنان اسلام در پی ایجاد تفرقه میان مسلمانان هستند، در حالی که اربعین، نماد همدلی و انسجام امت اسلامی است. در این مراسم، تفاوت‌های قومی، نژادی و زبانی جای خود را به هویت مشترک اسلامی می‌دهد و زائران، ارزش‌هایی چون برادری، احترام متقابل و همدلی را در عمل تجربه می‌کنند.

فرهنگ خدمت، سرمایه تمدنی اربعین

یکی از جلوه‌های برجسته پیاده‌روی اربعین، فرهنگ خدمت‌رسانی داوطلبانه است. هزاران موکب با مشارکت مردم، خدمات گوناگونی را بدون چشمداشت مالی در اختیار زائران قرار می‌دهند. از دیدگاه علوم اجتماعی، چنین مشارکتی نشان‌دهنده سطح بالایی سرمایه اجتماعی است. اعتماد، همکاری، مسئولیت‌پذیری و ایثار، عناصر اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند و در اربعین به شکلی عینی مشاهده می‌شوند. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، این روحیه خدمت، یکی از مؤلفه‌های جامعه اسلامی و تمدن نوین اسلامی است.

متن کامل را در جام‌جم آنلاین بخوانید

درخشش «مرد آرام» در جشنواره ایماگوی ایتالیا

فیلم «مرد آرام» به کارگردانی بهنوش صادقی و تهیه‌کنندگی مهدی هاشمی برنده سه جایزه در پنجمین جشنواره ایماگوی ایتالیا شد. مرد آرام که با نامزدی در تمامی رشته‌های بخش بین‌الملل این جشنواره عملکرد موفق و کم‌نظیری داشت، در مراسم اختتامیه که شامگاه دوشنبه در شهر تراموی ایتالیا برگزار شد، سه جایزه بهترین کارگردانی فیلم خارجی (بهنوش صادقی)، بهترین فیلمبرداری فیلم خارجی (فرشاد محمدی) و بهترین بازیگر زن فیلم خارجی (شمیلا شیرزاد) را به‌دست آورد. این اثر در بخش بهترین فیلم خارجی این رویداد در شش رشته بهترین فیلم، کارگردانی، فیلمنامه (مهنوش صادقی)، بازیگر مرد (مهدی هاشمی)، بازیگر زن و فیلمبرداری نامزد دریافت جایزه بود. مدیا هاشمی آهنگساز مرد آرام به نمایندگی از عوامل فیلم، جوایز برندگان را دریافت کرد. این فیلم که پیشتر سیمرغ بلورین مشارکت و بهترین دستاورد هنری (بهنوش صادقی) را در چهل‌وسومین جشنواره جهانی فیلم فجر کسب کرده بود، این روزها در جشنواره‌های جهانی حضور دارد.

اجرای «یک فیل ناپدید شده است» در تئاتر شهر

از پوستر اصلی نمایش «یک فیل ناپدید شده است» با طراحی مهدی دوایی رونمایی شد. یک فیل ناپدید شده است به نویسندگی شهروز آقایی‌پور (براساس داستان کوتاهی از هاروکی موراکامی)

عنوان یکی از تازه‌ترین نمایش‌های تالار چهارسوی تئاتر شهر است که با کارگردانی ناصر آویزه، اجرای خود را از امروز چهارشنبه ۱۴ مرداد آغاز خواهد کرد. در این اثر نمایشی که از ساعت ۲۰:۴۰ و با مدت زمان ۶۵ دقیقه روی صحنه می‌رود (به ترتیب ورود صحنه) شهروز آقایی‌پور، شاهین گلکار، الهه شه‌پرست، خیام (جواد) حسینی، پرویز گوهری‌راد، علی یعقوب‌زاده و علی حسینی به‌عنوان بازیگر حضور دارند. رضا بابک بازیگر پیشکسوت تئاتر، سینما و تلویزیون کشورمان به‌عنوان گوینده با این گروه همکاری می‌کند. برخی دیگر از عوامل این پروژه عبارتند از گیتا داوودی، مشاور کارگردان و مازیار حسینی، آهنگساز.

